

10 кылааска П.А.Ойуунускай «Кыһыл Ойуун» айымньытыгар

кириин уруок былаана

Уруок темата: П.А.Ойуунускай «Кыһыл ойуун» айымньытыгар кириин уруок

Уруок керүнэ: саңаны барыы

Учуутал сыала-соруга:

П.Ойуунускай туһунан эбии билиһиннэриин, уус ураннык аабыга көбүлээнин, тыл саппааһын байытыы, оҕо толкуйдуур, санарар дьобурун сайыннарыы.

Үөрэнээччи сыала-соруга:

П.Ойуунускай айымньытын ылынан, өйдөөн, тус бэйэҕэ олох икки өрүтүн туһунан толкуй көрүү кириитэ уонна бэйэ өйүнэн тойоннуурга холонуу.

Үөрэтии тэрилэ:

учебник, тэтэрээт, П.Ойуунускай мэтириэтэ, П.А.Ойуунускай кинигэлэрин быыстапкаата, суруйааччы олобун кэпсиир презентация, тылдыт;

Уруок хаамыыта:

Уруок туһумэхтэрэ	Учуутал үлэтэ	Үөрэнээччи үлэтэ	Үөрүйэҕи туттуу (УУД)
1. Тэрээһин Сыалы–соругу тобулуу	Уруокка бэлэмнээһин.	Үөрэнээччи сыалын-соругун чопчу өйдөөһүнэ, уруок тэтимигэр тэннэ үлэлээбинэ	Бодоруһуу- учуутал-үөрэнээччи сыһыана. Билэр-көрөр үөрүйэх-толкуйдуур дьобуру сайыннарыы
2. Сонурбатты. Суруйааччы литературнай мэтириэтэ	Суруйааччы литературнай мэтириэтин аабыы, мэтириэти көрдөрүү	Сонурбааһын, таайыы.	Истэр, өйгө ойуулаан көрөр дьобур сайдыыта
3.Билиини тургутуу. « Ким, туох, хаһан, ханна?»-блиц турнир.	Билиини бэрэбиэркэлиир, барбыты чинэтэр тургутук ыытыы.	Суруйааччы туһунан билиини сөргөхсүтүү, айымньыны өйдрүүрүн билгэлиир ыйытыкка эппиэт.	Билэр-көрөр үөрүйэх, билбитти чинэтии, Бэйэни салайыныы-билиини хонтуруолланыы, эрдэ ылбыт үөрүйэҕи туһаныы
1. Эбии матырыйаалы билии	Суруйааччы тылга улэтин туһунан эбии билиһиннэриин	Учуутал ыбитиннэриитин болбойон истии. Эбии сонун информацияны инэринии.	Билэр-көрөр үөрүйэҕи сайыннарыы. Сана билиини инэринии.

5.Турукка киллэрий. Хоһоонтон быһа тардан аабы.	П.Ойуунускай хоһоонноругтан ааһан иьитиннэрий.	хоһоону истэн турукка киирий.	Билэр-керер, истэр уеруйэх
6. Толкуй сурук	Ойуун туһунан оһолор тугу билэллэрин толкуй сурук нөнүө тиэрдэр үлэни тэрийии.	ойуун туһунан санааларын сурунуу.	Тобулук өйү сайыннарар үөрүйэх -тойоннуур дьобур -толкуйдуур дьобур сатабыла
7. Тылы кытта үлэ	Айымньыга баар билбэт тылларын тылдыттан булар үлэ тэрийии. Урук тэтимин тутуу	Тылдыты кытта улэлиир үөрүйэх	Билэр-керер уеруйэби сайыннарыы
8. Айымньыны уус-ураннык доргуччу аабы	Аабы үлэтин тэрийии	Айымньынын болһомтолоохтук истии.	Дорһоонноохтук ааһар сатабылы сайыннарыы
9.Айымньыны ырытыы, чинчийии	Учуутал тирэх ыйытыыта, санаа атастаһарга көһүлээьин	Үөрэнээччи айымньыга тирэһирэн. диринэтэн ырытар улэтэ	Айымньынын диринэтэн ырытыы. Бииргэ улэлиир сатабылы сайыннарыы
10. Драма суолтата.	Иьитиннэрий оноруу.	Болһомтолоохтук истии	болһомтолоохтук истии, сэнээрий, бодорууу.
11.Рефлексия	Уругу ырытыы	Кылааска үлэ туһунан бэйэ тус этиитэ, санаата. - Мин туох сананы биллим-көрдүм? - Урук ханнык тү үмэһэр ордук табыллан үлэлээтим? - Ханнык тус санаа, толкуй үөскээтэ	Бэйэни салайыныы- тус санааны толлубакка этии, санаа уллэстии
12.Дьибэ үлэ	Сорудабы быһааран биэрийи	Дьибэ үлэни болһойон истии, бэйэ кыабынан, баһатынан талыы.	Сурун уерэнэр уеруйэх-болһойон истии, бэйэ кыабынан талыы.

Урук хаамыыта:

1. Учуутал үөрэнээччилэр болһомтолорун тардар, сонургатар.

Дьон ахтытынан, букатын кыра эрдэбиттэн кини чугас ыаллыы олорор олонхонугун истэн үөрэнэн, 8-9 саастааһар уус тыл абыланар ыларбыт, оһолорго олонхолуу, ылыыы

идэлэммит. Дьон ортотугар кини «уус тыллаах, үчүгэй ырыалаах-хоһоонноох» диэн өйдөбүл олохсуйбут.

-Кини кимий?

-Платон Ойуунускай.

-Саамай сөп. Ханнык бабарар омук саамай тынаабыннаах да түгэнигэр санаан ааар , ытыктыыр дьобун дьонноох. Саха омук өйүн-санаатын сомоболуур оннук дьонтон биридэстэрэ П.Ойуунускай буолар.(мэтириэти кордоруу)

3. Суруйааччыны кытта кыра кылааска билсибиккит. Онтон туох өйдөбүл хаалбытын, билиигитин тургутан «Ким? Туох? Хаан? Ханна?» блиц-турнир ыытабын.

1. Хаан, ханна төрөөбүтэй?
2. «Эн уолун-бассабыык, охсуһуу буйуона.

Эн уолун-ырыаһыт, илбис тыл туйгуна,

Сурэбим төлөнө кинини уматар

Сүү үнэн сүрэби дьэ туотан дуоратар» - кимизхэ анаан суруйбута?

1. Ойуунускай биир айымньытыгар ким үрдүк халлаан ыйаабын утары 3 суол аһыыны оносторуй?
2. «Миигин үрүннэр уматыах буоллулар...сыаналаан көрдөхпүнэ боруруок эбиппин»-ким тылай?
3. «Син биир буолбаат?!» хоһоонун кимнэ анаабытай?
4. Ханна-ханна үөрэммитэй?
5. Маннайгы «Улэбит ырыата» хоһоонун Емельян Ярославскай сорудабынан суруйар. Хаан?

1. Ойуунускай саха тыла сайдарын туһугар эмиз күүскэ үлэлээбитэ-хамсаабыта. Тылга бастакы кандидатскай диссертацияны көмүскээбитэ. Саха сиригэр тылы, культураны үөрэтэр бастакы научнай тэрилтэ директора этэ. Кини А.А.Күндэлиин термин уонна орфография олохтонуутугар бэрт улахан үтүөлээхтэр, анал үлэлэри, ыстатыйалары суруйталаабыттар. П.Ойуунускай бастакы «Термин-орфография тылдытын» онорбута. Кинилэр кэмнэригэр алфавит, учебниктар, терминология уонна орфография боппуруостара уталытыгыта суох быһаарыллаллара наадалааба. (презентация кердерүү)
2. Үс саха төрүүбэр

Үөрүүлээх күнүгэр

Мин ырыам ылланыа,

Мин аатым ааттаныа,- диэн П.Ойуунускай кэнэбэһин дабаны бар дьонум миигин умнуохтара суоба диэн санаатын хобоонунан эппитэ туолан, кини айымньыларын үөрэтэбит, сэргээн аабабыт, ырытабыт.

1. –Ойуун диэн кимий? Билигин ойуун туһунан кылгас толкуй сурукта суруйуң. (оболор тугу суруйбуттарын аабан иьитиннэрэллэр). Ол да иьин Ойуунускай

дабаны, Кулаковской дабаны сүдү философской айымньыларын сүрүн геройунан ойууну талбытгара.

2. Угүс классик суруйааччы айымньыларыгар норуот үөскэппит тылынан айымньытын (фольклору) уонна мифологической уобарастары туаналлара. Холобур, А.Кулаковской «Ойуун түүлэ». Ол курдук, П. Ойуунускай эмиэ салбаабыта: Улуу Кудансаны уонна Добун ойуун Таатта сис баайдарын кытта хатыйсан, кинилэри эстэр кырыыска киллэрбитин уус-уран айымньынан көрдөрбүтэ.

1. Ойуунускай ойууна олобу киэнник билгэлиир хоодуот санаалаах, батталы утары эрэллээх охсууааччы, кыра-хара норуоту көмүскээччи буоларын өйдөөн туран айымньыны аабыга киирэбит.

-Тоҕо «кыбыл» буолла? (сабабалаан көрүү: кыбыл-уот бэлиэтэ, охсууу, куустээх өн...). Словарнай үлэ ытыллар. (арчы, кэп туонуу, дом, добун халлаан тыллар суолталарын быһаарсыы, тылдыттан булуу).

1. «Кыбыл Ойуун» автор быһаарытынан олонхо-тойук. Улуу ойуун норуотун иннигэр аналын толорор бабатын этэн, бэйэтин иннигэр илбистээх ыйытыылары туруорунарыгар болбомтобутун урун.

Кэп туонуу, 1 оонньуутун -аабы

1. Айымньыны ырытыы

-туох сыаллаах-соруктаах хара норуот харабын аһарга турунарыый?

- ханнык илбистээх ыйытыылары туруорарый?

-эриэн кыбылынан автор тугу дьүһүннээн көрдөрөрүй?.

- ойуун ханнык соруктары быһаарар соруктаабый?

(- атабастабылга-батталга сылдыар норуоту өйдөтөр соруктаах,

- олох уларыыарын ийин туруулаар гына өргөс тылланыан бабарар,

- хааннаах хапсыыыга кэннинэн кэхтибэт тимир сүрэхтэниэн бабарар)

10. «Кыбыл Ойуун» драматической айымньыны дьон-сэргэ бука бары аабан интэриэһиргиир, сэргиир, биьириир. Ол туоһутунан саха театрыгар элбэхтэ сценаба туруоруллубута буолар. Оннообор нуучча улуу суруйааччыта М.Горькай драма тылбааһын аабан, үрдүктүк сыаналаабыта. Бииги нэһилиэк народной театрыгар эмиэ сыанаба “Кыбыл ойуун” драманы режисёрбыт Раиса Николаевна олус сатабыллаахтык туруора сылдыбыта. Театрбыт артыыстара ис дууһаларын, ийиилэрин биэрэн туран оонньообутгара. Онон барыта дьиңнээх буола турарын курдук дьон сөбөн-махтайан көрбүттэрэ.

11. – Бу уруокка туох саңаны биллигит?

- Уруок ханнык түһүмэ5эр ордук табыллан үлэлээтигит?

- Хас биирдигитигэр туох сонун санаа үөскээтэ?

Тумук. Дьэ5э улэ биэри. «Кыһыл ойуун» айымньыны салгыы аабы. Соруудабы толоруу.

Туһаныллыбыт литература

1. Саха тыла. Синтаксис. М.А.Черосов Як., 1986с
2. Саха литературата 10кыл. Н.И.Филиппова Дь.: айар, 2021с
3. Саха литературата 10кыл. Н.Н.Тобуруокап Дь.:Бичик, 2006с.